

Två finansministrar

BO SANDELIN

Finansministern har en särställning i varje regering genom den centrala roll som finansdepartementet spelar vid fördelningen av resurser till fackdepartementen och därmed inriktningen på den statliga verksamheten. Biografier om och av finansministrar är därför *gefundenes Fressen* för den som är nyfiken på den ibland dunkla bakgrunden till den synliga politiken. Två aktuella sådana böcker är Erik Åsbrinks *Gunnar Emanuel Sträng – med hängslan och livrem i välfärds-Sverige* och Anders Borgs självbiografiska *Finansministern*. Åsbrink var själv finansminister 1996–99 och dessförinnan bl a tjänsteman i finansdepartementet under Sträng.

Redan i början står det klart att böckerna är mycket olika i upplägget. ”Gunnar Strängs föräldrar föddes båda 1869” skriver Åsbrink (s 11) och signalerar därmed att biografien över Sträng (1906–92) är minst livslängdstäckande. Anders Borg (f 1968) börjar: ”Jag fim-pade på trappan utanför Harpsund. Regeringen hade precis avslutat budgetförhandlingarna... Sverige, Europa och världen var på väg in i en djup kris” (s 13). Detta indikerar att hans bok koncentreras på makroekonomiska frågor under en senare och kortare tidsperiod. I centrum står finanskrisen från 2008 och de ”nya Moderaterna”.

Sträng var finansminister 1955–76 och Borg 2006–14, men i övrigt har de inte så mycket gemensamt. Sträng hade en bakgrund som tuff fackföreningskämpe i Lantarbetareförbundet från slutet av 1920-talet innan han blev konsultativt statsråd i Jordbruksdepartementet 1945. Borg hade arbetat på

de finansiella marknaderna, hos Moderaterna, i Statsrådsberedningen och i Riksbanken. Sträng var huvudsakligen autodidakt, särskilt när det gällde ekonomiska frågor. Borg var universitetsutbildad och hade tagit doktorandkurser i nationalekonomi.

Den samhällsekonomi som de verkade i var naturligtvis också mycket olika. När Sträng tillträdde som finansminister 1955 var svensk ekonomi jämförelsevis lite internationaliserad. Exporten utgjorde drygt en femtedel av BNP. När Borg tillträdde 2006 svarade den för nästan hälften av BNP. Sträng behövde sällan göra utlandsresor i tjänsten. Under Borgs tid var Sverige med i EU, vilket krävde ett intensivt internationellt umgänge.

Svensk ekonomi under andra världskriget var mycket reglerad med bl a priskontroll och ransonering av många varor. Det var en variant av planhushållning som det rådde politisk enighet om. Mycket var kvar under Strängs finansministertid och det tycks ha passerat hans kynne. ”Sträng var till sin läggning mer reglerare än ekonom” menar Åsbrink. ”Han präglades av åren som folkhushållningsminister [1947–48], där själva essensen i arbetet var att sätta marknadskrafterna och prismekanismen ur spel genom regleringar” (s 238).

Under Strängs tid var Riksbanken i praktiken nästan som en avdelning inom finansdepartementet. Dess formella oberoende var knappast påtänkt, vilket kunde skapa konflikter när Riksbankschefen var stark och självständig som Per Åsbrink, författarens far. Ett exempel är ”räntekuppen” den 10 juli 1957, då Åsbrink höjde diskontot från fyra till fem procent utan att rådgöra med regeringen i förväg. ”Reaktionen från Erlander, Sträng med flera ledande socialdemokrater blev våldsam. Sträng avbröt sin semester i Halland och åkte upp till Finansdepartementet. När han oanmäld kom gående i en korridor på

RECENSION

Erik Åsbrink: *Gunnar Emanuel Sträng – med hängslan och livrem i välfärds-Sverige*, Albert Bonniers Förlag, 2019, 495 sidor, ISBN 978-9-100-16752-3.
Anders Borg: *Finansministern*, Mondial, 2019, 375 sidor, ISBN 978-9-188-91951-9.

Bo Sandelin är professor emeritus vid Nationalekonomiska institutionen vid Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

våg till sitt rum, mötte han en av tjänstemännen som förvånad frågade honom vad han gjorde där. 'Jo – dom har fått nervsammanbrott på Riksbanken', svarade Sträng. Han ringde i vittnets närvaro upp Åsbrink och skällde ut honom: 'Du din kålrötsräknare, du kunde åtminstone ha ringt'" (s 202).

En institutionell företeelse som krävde ständig vaksamhet var den fasta växelkursen. Både Gunnar Sträng och Riksbankschefen Per Åsbrink brukade avvisa krav på att ändra växelkursen. Ibland kunde det vara svårt när ekonomierna hade utvecklats olika och valutautflödet var oroväckande stort eller konkurrenskraften ansågs behöva stärkas. I texter från och om fastkurstiden är det påfallande hur ofta uttryck som "valutapolitik", "underskott i bytesbalansen" och "valutareserven höll på att tömmas" förekommer. Under perioden 1976–82 devalverades kronan fem gånger. Men då var Sträng inte längre finansminister och Åsbrink inte längre Riksbankschef.

Sträng var finansminister först under Erlander 1955–69 och sedan under Palme 1969–76. Kanske är "under" en missvisande preposition. "Det var Sträng som enligt min mening utgjorde regeringens maktcentrum", skriver Åsbrink om Erlanderåren (s 264). Detta skulle delvis förklaras av att även tidigare finansministrar som Sköld och Wigforss varit starka personligheter, så att "när Sträng tillträdde som finansminister hade ett mönster etablerats för relationen mellan stats- och finansministrarna, nämligen att det var finansministern som bestämde" (s 264).

Det är knappast förvånande att Olof Palme inte gillade denna ordning när han efterträdde Erlander. Åsbrink talar om "ständiga konflikter" (s 291) mellan Palme och Sträng i början på 1970-talet. Palme tröttnade och förberedde vid ett tillfälle sin avgång, men fullföljde inte.

Efter Socialdemokraternas valför-

lust och regeringsskiftet 1976 fick Sträng en reträttplats under nio år som ledamot i Riksbanksfullmäktige, där alla viktiga penningpolitiska beslut fattades före 1999, då Riksbanken blev formellt oberoende. Han var ordförande 1982–85 men låg inte bakom den långtgående avreglering av kreditmarknaden som beslutades i november 1985, efter hans avgång. Den vore svår eller omöjlig att genomföra så länge han satt kvar. Den 7 mars 1992 gick han ur tiden.

Ett tiotal finansministrar hade passerat efter Sträng när Anders Borg intog posten efter valet 2006. Del I av Borgs bok är tillägnad finanskrisen som utvecklades ur subprimelånekrisen 2007 i USA och 2008 nådde även Europa. Fortsättningen i eurokrisen behandlas särskilt i en del III, efter en inskjuten del II om de nya Moderaterna.

Det är en initierad och fängslande genomgång som ges av krisförlöppen; det känns som att läsa en spänningsroman. Ett grundläggande påpekande är att de "flesta djupa och långvariga kriser har att göra med skuldsättning", som i sin tur bottenar i en "överdriven optimism" hos hushåll och företag och ibland stater (s 19).

Några länder får särskild uppmärksamhet som Lettland, vars dramatiska krisutveckling med bl a ett fall på 25 procent av BNP skildras i ett eget kapitel. En intressant detalj är att svenskar var involverade i budgetarbetet i Lettland 2008 och förbluffades över hur det gick till: "Vi utgick från att finansn kontrollerade alla utgifter, medan letterna inte kunde förstå att vi trodde att de hade rätt att lägga sig i andra departements arbete. Åter fastnade hakan långt ner på bröstkorgen. Finansdepartementet i Riga hade alltså inte kontroll över utgifterna och varje fackdepartement styrdes som ett eget kungadöme" (s 119). (Detta är den motsatta extremen till Gunnar Strängs benägenhet att själv intressera sig för enskilda små budgetposter.)

Lettland lyckades på ett par hårda år ta sig ur krisen, trots en inte särskilt välvillig behandling av IMF-chefen Dominique Strauss-Kahn, och utan att devalvera, vilket man vägrade göra av politiska skäl.

I eurokrisen, som blev synlig från slutet av 2009, spelade missförhållanden i Sydeuropa och särskilt Grekland en central roll. En episod från ett möte med Ekofinrådet kanske kan tolkas som symptomatisk för den grekiska attityden:

”[U]tanför kafeterian, stod en ringlande kö av tjänstemän som ville få tag på något att äta inför den nattmangling som skulle följa. Plötsligt kommer Greklands finansminister Evangelos Venizelos gående. Han tränger sig bryskt fram bland tjänstemännen, tar de två sista inplastade baguetterna med ost och skinka, stoppar dem under armen och går sin väg utan att betala. Tjänstemännen tittar först på varandra, sedan tittar alla på Venizelos. Ingen annan finansminister skulle ha betett sig på ett liknande sätt. Den grekiska tragedin hade många bottenar, men det politiska ledarskapet bär det största ansvaret” (s 273).

Borg är mycket kritisk mot grekernas beteende som beskrivs med uttryck som ”ofattbar ansvarslöshet” (s 279) och ”ljugit oss alla rätt i ansiktet i åratat” (s 280). Men även Portugal, Spanien och Italien får en släng av slev. De ses också som djupt dysfunktionella.

Detta innebär inte att Borg skulle bortse från själva euroinförandets betydelse för problemen. Länder som tidigare betraktats som riskfyllda fick med den gemensamma valutan en kraftig räntesänkning. Detta bidrog till att optimismen och skuldsättningen på olika nivåer ökade. ”Den finansiella disciplinen som eurosamarbetet krävde blev mindre viktigt när länderna redan var medlemmar” (s 38).

Borg var moderat finansminister i en moderatledd regering. En fråga är hur han ser på politikerrollen i förhållande till ekonomrollen. På ett ställe skriver han: ”Jag är mer teknokrat och finansminister än en traditionell politiker och har aldrig varit riktigt bekväm i partipolitiska sammanhang” (s 326). Det är väl teknokratens dominans i honom som gör att han t ex i flera sammanhang kan argumentera för att ”förstatliga krisbanker och göra det på tuffa villkor för aktieägarna för att skydda skattebetalarnas pengar” (s 86, jämför s 16, 29, 303). Detta citat syftar på ett inlägg vid ett Ekofinmöte, och han fortsätter: ”Eftersom Ekofin består av finansministrar, som inte är några finkänsliga violer, gjorde jag poängen att socialismen är kapitalismens vakthund när det gäller att hålla ordning på banksystemet.”

Borg tonar i förordet ner anspråken och skriver att ”[d]etta är min bild av åren som finansminister, inte en vetenskaplig avhandling” (s 10). Det kanske är just därför som boken är ovanligt underhållande. Den personliga tonen gör naturligtvis inte vittnesmålen ogiltiga och framställningen stöds av en omfattande notapparat och referenslista.

Åsbrinks bok om Sträng har av naturliga skäl mindre av självupplevda spänningsmoment, men Åsbrink utnyttjar skickligt ett mycket omfångsrikt och exemplariskt redovisat källmaterial i form av protokoll och annat arkivmaterial, intervjuer och skrifter om Sträng och hans tid för att få fram en intressant berättelse. Läsupplevelsen hade kanske kunnat stegas ytterligare om boken kortats på en del punkter. Men det hade i så fall fått ske på bekostnad av bokens dokumentärvärde och det är inte givet hur den avvägningen bör göras.